

Тематски зборник

„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Тематски зборник
„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и њиредили:

Проф. др Драган Танчић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник

Проф. др Далибор Елезовић

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Муниба М. Дрековић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Рi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-80-4

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник

**„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ“**

Лепосавић, 2022.

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ПРЕДГОВОР	13
Јасмина М. Ахметагић Страх од женског „Аникина времена“	17
Ана М. Мумовић Исконски и ововремени страхови од будућности (прилог тумачењу прозе Страх од сутра Аца Ракочевића)	31
Ана Р. Стишовић Миловановић Страх од завршетка приче	45
Мирјана М. Бечејски „Кратка историја једног дугог и великог страха“: приповетка „Књига“ Иве Андрића	55
Јасмина П. Кнежевић Дервиш и страх (наратив страха у роману Дервиш и смрт Меше Селимовића)	69
Милена М. Видосављевић Појава страха код ученика при учењу и усвајању страних језика	81
Ивана М. Раловић Памћење страха: Други светски рат од књижевности до филма	93
Урош З. Ђурковић Појам еколошке анксиозности и страх од нуклеарне катастрофе у српској књижевности: преглед проблема	115
Зорана З. Ђушић Страх у драмама Душана Ковачевића	127
Магда Г. Миликић Страх у роману „Дан шести“ Растка Петровића	143
Драгана Р. Рајовић Хришћанска деонтологија и страх у приповеци „Злате из Слатине“ Григорија Божовића	157

**ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО,
ЕКОНОМИЈА, КОМУНИКОЛОГИЈА**

Андрей Владимирович Баранов Методи преодоленија страха в насилственном конфликте (на метериалах республик Донбасса)	167
Драган Љ. Танчић, Ванда Б. Божић Страх у политичким и кривичноправним наукама	175
Брацо Ковачевић Политика, интелектуалци и страх	187
Мирослав Д. Стевановић, Драган Ж. Ђурђевић Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије	193
Срђан Ж. Словић Страх као елемент односа између стратегије и политике у доба хладног рата	215
Радослав В. Балтезаревић Ново оружје политичког маркетинга: Системско одржавање осећаја страха eWOM комуникацијом	223
Маја С. Димић, Светислав С. Пауновић Програм економских мера за ублажавање негативних ефеката проузрокованих КОВИД-19 пандемијом у Републици Србији	239
Марјан Д. Марјановић, Милан Ж. Милошевић, Неџад С. Коралић Страх од демонополизације државе у војној безбједности	255
Невена Д. Красуља, Дејан Т. Илић, Гордана Ђуретић Појава страха услед економске кризе и немогућности планирања каријере	273
Перица Б. Милетић Страх запослених у организацији као механизам изградње свести о безбедности	291
Милан Д. Живојиновић, Сања З. Стошић Хибридни рат као генератор кризе и страха	305
Анђелка Р. Рачић Страх – кочница за пријаву насилника у породици	327
Винко Ј. Пандуревић Страх од рата и страхови у рату	343
Живана Р. Крејић, Јелена Д. Палић Сигурност туристиче дестинације као основа њеног развоја	389

Оља М. Арсенијевић, Јасмина М. Арсенијевић, Ненад Н. Перић Неуобичајене стратегије које стварају подршку промени	399
Марија С. Лугоњић, Драго Д. Орчић, Амела А. Хајдаревић Управљање променама у здравству у кризи изазваној пандемијом COVID-19 Котеровим осмофазним моделом	419
Боривоје В. Балтезаревић Анатомија страха – мултидисциплинарна интерпретација значења и вишеструке функције страха у друштву и култури	443
Бојан С. Драшковић Страх од смеха као основа тоталитарног поретка	451
Милица Р. Васиљевић Благојевић, Горан Р. Стојановић, Верица Г. Трбовић Перцепција страхова студената здравствених студија	473

ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

Далибор М. Елезовић Феномен страха у историографском делу Жана Делима (1923-2020)	487
Ратко Љ. Љубојевић, Јелена В. Радовић-Стојановић Терор османских власти над српским народом	495
Дејан Р. Дашић Страх од интервенције са истока и наставка наоружања за потребе ЈНА 1951–1958. године	511
Звездана М. Елезовић Тема страха у савременој ликовној уметности	535
Петар Р. Ристановић Улоге феномена страха у разбуктавању косовске кризе 1981-1989. – прилог истраживању	541
Ена С. Мирковић Страх од револуционарног терора у Србији после Другог светског рата	553
Невена С. Петковић Превазилажење колективне трауме: Антрополошка анализа усмених историја интерно расељених Срба са Косова и Метохије	575
Марија М. Савић, Небојша Д. Ђокић Утицај страха од спољног и унутрашњег непријатеља на дислокацију римских војних једница на тлу Дарданије	595

Верица Р. Михајловић

Страх од временских неприлика као повод и инспирација
српских народних обичаја и песама 625

Милена Б. Шљивић

Уметност као начин превазилажења страха избеглица
са Косова и Метохије 637

CONTENT

LANGUAGE AND LITERATURE

FOREWORD	13
Jasmina M. Ahmetagić The fear of the feminine: „Anika's times“	17
Ana M. Mumović Primordial and contemporary fears of the future (contribution of the interpretation of prose „Fear of tomorrow“ by Aca Rakočević)	31
Ana R. Stišović Milovanović Fear of the end of the story	45
Mirjana M. Bečejski A short history of a long and big fear: A short story „The book“ by Ivo Andrić	55
Jasmina P. Knežević Dervish and fear, the fear narrative in the novel „Dervish and death“ by Meša Selimović	69
Milena M. Vidosavljević The appearance of students' fear in learning and acquiring foreign languages	81
Ivana M. Ralović Memory of fear: The Second World War from literature to film	93
Uroš Z. Đurković Eco-anxiety and fear of nuclear disasters in serbian literature: an overview ...	115
Zorana Z. Ćupić Fear in dramas of Dušan Kovačević	127
Magda G. Milikić Fear in Rastko Perović's novel „The sixth day“	143
Dragana R. Rajović Christian deontology and fear in the story „Zlata from Slatina“ by Grigorije Božić	157

**POLITICAL SCIENCE, SOCIOLOGY, LAW,
ECONOMICS, COMMUNICATION SCIENCE**

Andrej Vladimirovič Baranov	
Methods of overcoming fear in violent conflict... (by the materials of The republic of Donbass)	167
Dragan Lj. Tančić, Vanda B. Božić	
Fear in political and criminal law sciences	175
Braco Kovačević	
Politics, intellectuals and fear	187
Miroslav D. Stevanović, Dragan Ž. Đurđević	
Spreading the fear as an element of The West's actions in International law againts The Republic of Serbia	193
Srđan Ž. Slović	
Fear as the element of relationship between strategy in the era of Cold War	215
Radoslav V. Baltezarević	
New weapons of political marketing: systematic maintance of feeling of fear throught eWOM communication	223
Maja S. Dimić, Svetislav S. Paunović	
The program of economic measures for reducing the negative effects caused by COVID-19 pandemic in The Republic of Serbia	239
Marjan D. Marjanović, Milan Ž. Milošević, Nedžad S. Korajlić	
Fear of demonopolization of the state military security	255
Nevena D. Krasulja, Dejan T. Ilić, Gordana Đuretić	
The appearance of fear due the economical crisis of career planning	273
Perica B. Miletić	
Fear of employees in organization of mechanism of building security awareness	291
Milan D. Živojinović, Sanja Z. Stošić	
Hybrid warfare as a generator od crisis and fear	305
Anđelka R. Račić	
Fear-reporting Domestic violence barrier	327
Vinko J. Pandurević	
Fear of war and fears in war	343
Živana R. Krejić, Jelena D. Palić	
Security of a tourist destination as the basis of its development	389

Olja M. Aarsenijević, Jasmina M. Arsenijević, Nenad N. Perić Unusual strategies that create support for changes	399
Marija S. Lugonjić, Drago D. Orčić, Amela A. Hajdarević Managing changes in health care in crisis caused by COVID-19 pandemic with Koter's Eight-phase model	419
Borivoje V. Baltezarević The anatomy of fear- a multidisciplinary interpretation of meaning and multiple functions of fear in society and culture	443
Bojan S. Drašković Fear of laughter as the basis of the totalitarian order	451
Milica R. Vasiljević Blagojević, Goran R. Stojanović, Verica G. Trbojević Perception of fears of medical studies students	473

HISTORY, HISTORY OF ART, ETHNOMUSICOLOGY

Dalibor M. Elezović The phenomenon of fear in the historiographic work of Jean Delumeau (1923-2020)	487
Ratko LJ. Lubojević, Jelena V. Radović Stojanović The terror of the Ottoman authorities over Serbian people	495
Dejan R. Dašić Fear of intervention from The East and procurement of arms for the needs of the JNA 1951 - 1958.	511
Zvezdana M. Elezović Theme of fear in contemporary art	535
Petar R. Ristanović The role of the phenomenon of fear in the outbreak of the Kosovo crisis 1981-1989 – contribution of the research	541
Ena S. Mirković Fear of revolutionary terror in Serbia after The Second World War	553
Nevena S. Petković Overcoming collective trauma: anthropological analyses of oral history of internally displaced Serbs	575
Marija M. Savić, Nebojša D. Đokić The influence of fear of external and internal enemies on the deployment of Roman military units in Dardania	595

Verica M. Mihajlović

Fear of weather disadvantages as the reason and inspiration
of Serbian folk customs and songs 625

Milena B. Šljivić

Art as a overcome the fear refugees from
Kosovo and Metohia experience 637

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ТЕМА СТРАХА У САВРЕМЕНОЈ ЛИКОВНОЈ УМЕТНОСТИ**

Апстракт: Рад се бави анализом страха као теме у савременој ликовној уметности. Ова тема је присутна у делима савремених ликовних уметника и феномен је који се уочава на неким од најважнијих остварења. Познатији примери су слика Врисак Едварда Мунка, Агонија Егона Шилеа, Пикасова Герника и многи други. На слици Агонија посматрач препознаје да је аутор предвидео сопствену судбину, можда осликавајући један од својих најгорих кошмара. Пикасо је описао немачко бомбардовање Гернике током Шпанског грађанског рата као мешавину искривљених и животињских тела. Слика је рађена црно-бело, попут оквира документарне хронике, али кроз изломљене форме.

Кључне речи: страх, ликовна уметност, сликарство, вајарство, култура.

Тема страха присутна је у делима ликовних уметника још од најстаријих времена, преко ренесансних остварења до савремене ликовне уметности. Разумевање феномена страха дешава се уз помоћ онога што су културни филозофи назвали „символичким облицима“, а најрепрезентативнији међу њима су остварени у ликовној уметности. Сликари, вајари и остали уметници су у и на својим делима приказивали људску патњу и страх, ликовне изобличене муком и ужасом (Орехова33). У модерним временима страх поприма више индивидуалистички карактер; видимо теме усамљености, очаја и отуђења. Авангардни и надреалистички уметници, позивајући се на тему подсвести и снова, окрећу се најстрашнијим причама које се појављују у нашим умовима. Препоручујем да се упознате са делима Доротеје Танинг (Мощенко 2020: 4).

Страх истражује начин на који уметност настаје, разлоге зашто се често не ствара и природу потешкоћа због којих многи уметници успут одустану. Коаутори књиге: Дејвид Бејлс и Тед Орланд, и сами су уметници који се свакодневно боре са проблемима стварања уметности у стварном свету. Њихови увиди и запажања, извучени из личног искуства, пружају продоран поглед на свет уметности онако како га доживљавају и сами уметници. Ово није типична

* Научни сарадник, zvezdana.el@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. јануара 2022. године.

књига за самопомоћ. Ово је књига коју су написали уметници, за уметнике – говори о томе какав је осећај када уметници седе за својим штафелајем или тастатуром, у свом студију или простору за извођење, покушавајући да ураде оно што су наумили, да стварају. Први пут објављена 1994. године, књига Арт & Феар је брзо постала андерграунд класик. Само реаговање од уста до уста – које је сада побољшано објављивањем на интернету – ставило је међу најпродаваније књиге о стварању уметности и креативности на националном нивоу (Baylesand, Orland 1994: 10).

Ставови према болу зависе од културе патње која се развила у одређеном друштву, посебно када је реч о емоционалној муци. Озбиљност и легитимност оваквих искустава такође је одређена социокултурним контекстом, а због различитих традиција болова у срцу, мишљења о томе како туговати и да ли саосећати понекад се разликују.

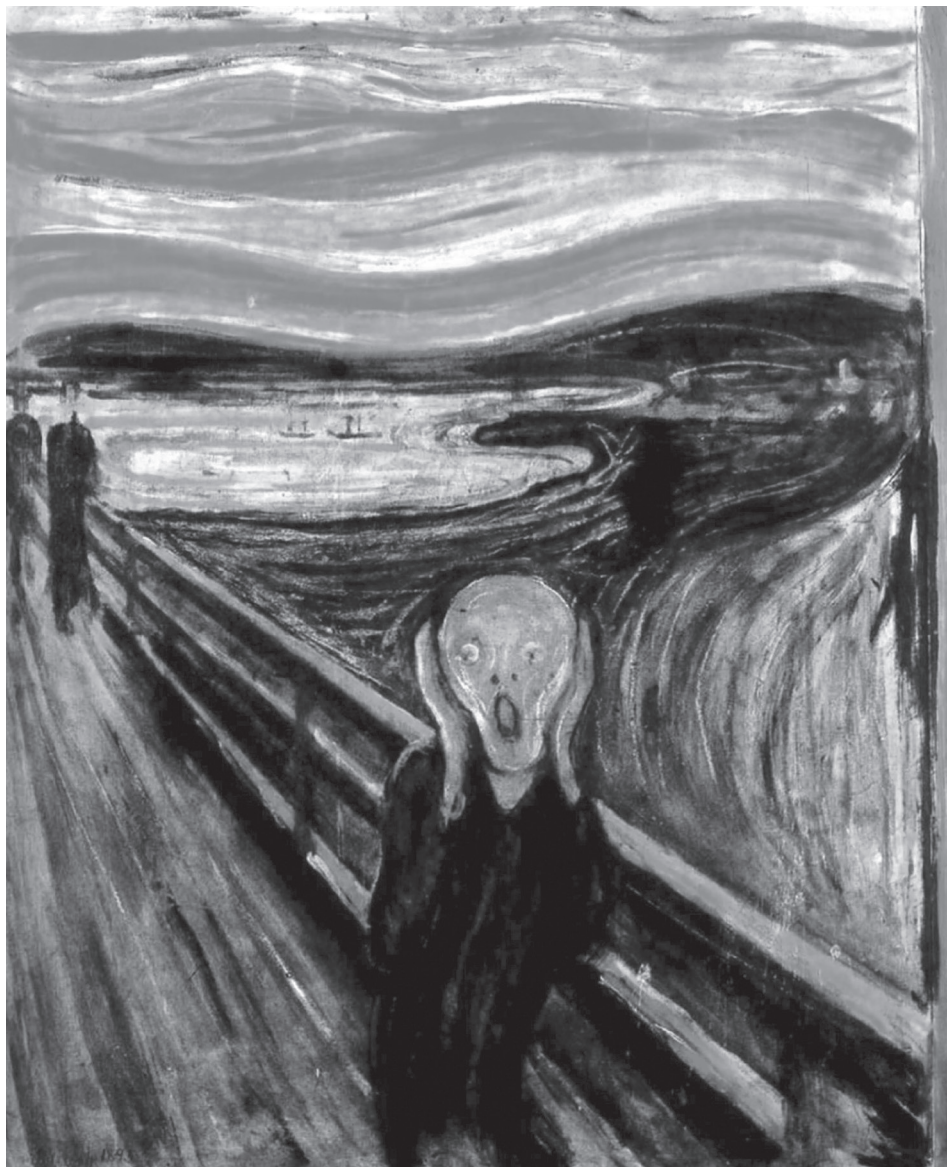
У семиотичком аспекту, уметничка слика страха је симбол, знак који делује као средство семантичке комуникације унутар једне културе или више култура. У историји развоја човечанства симбол страха се испоставља као чињеница имагинарног бића, која се остварује у машти субјекта који поседује „шифру“ до њеног садржаја. „У разним врстама крста често се могу уочити покушаји уметника да га још јасније представе као оруђе мучења“.

Културни прототипови страха, који одражавају карактеристике етничке групе и специфичности предметно-практичне активности, дошли су до нас кроз фолклор. Фолклорни страхови су почетна фаза у формирању уметничке слике страха и тражењу начина за његово превазилажење. Слика страха је оличена у различитим жанровима - бајка, еп, еп, параболе, песме, легенде итд. У фолклору је развијен идеал хероја, способног да се одупре силама зла, персонификује страх и победи их. Неустрашивост јунака је пример превазилажења страхова. Појава мистичних страхова није последица активности субјекта, већ његовог психичког стања, које раније није искусио. У нетеистичком мистицизму, предмет поимања је безлични трансцендентни принцип. Тајанствено „има способност“ да продре у стварни свет, меша се у живот људи, држи их у сталном страху због немогућности да објасне и разумеју шта се дешава. Тајанствено и необјашњиво у животу људи, случајност и предодређење, „два света“, дуализам појава и суштина, релативност граница између стварног и нестварног, стварног и невероватног – све то плаши, али истовремено изазива истраживачко интересовање (Орехова 2009: 34).

Језик уметности је можда најбоље средство које је погодно за описивање неизрецивог страха и омогућава да се ухвати траг неухватљиве сензације. А по начину на који су слике бола еволуирале у уметности, може се судити и о односу према њему у различитим временима. Што је уметност дубље тонула у психологизам, то је било теже пренети емоције реалистичким методама. У авангардним и модерничким покретима не долази до изражаја биће као такво, већ осећања јунака према ономе што се дешава.

У Уметности и страху, Пол Вирилио прати двоструки развој уметности и науке током двадесетог века. У његовој провокативној и изазовној визији,

уметност и наука се боре једна са другом за уништење људског облика каквог познајемо. Он прати везе између начина на који су авангардни уметници раног двадесетог века изокренули и мучили људски облик пре него што су учинили да нестане у апстракцији, и експлозије на делове људи који су били само топовско месо у рововима Великог рата; и између портрета проклетих немачких експресиониста испуњених мржњом и 'медицинских' експеримената нацистичких еугеничара; и између искривљених порука глобалног оглашавања и организације глобалног тероризма (Virilio 2006: 20).

Мунк, Врисак (Орехова 2009: 35).

Један од најбољих примера теме страха у ужаса у модерном сликарству је слика Едварда Мунка „Врисак“. Крајем XIX века, Мунк је ухватио посебно расположење у којем се једном нашао у шетњи фјордом: Стајао сам дрхтећи од узбуђења, осећајући бескрајни плач који продира природу. Лик приказан на његовој слици чак и не личи на особу - савијајући се, попут таласа, у ритму залива и облака, претвара се у болну емоцију. Пример експресионизма, Мункова слика „Врисак“, као и њене бројне варијанте, и даље је једно од најмистериознијих ремек-дела светског сликарства. Многи критичари верују да је заплет слике плод болесне фантазије ментално нездраве особе. Неко у раду види предосећај еколошке катастрофе, неки се питају да ли је мумија инспирисала аутора да уради ово дело. Иза све софистицираности нестаје оно главно - емоције које ова слика изазива, атмосфере коју преноси и идеје коју сваки посматрач може самостално формулисати за себе (Загрядская 2021: 2).

Питања критике и публике су следећа: Шта је аутор представио? Какав је смисао унео у своје двосмислено дело? Шта је хтео да каже свету? Одговори на ова питања могу бити различити, али сви се слажу око једног заједничког мишљења – „врисак“ приморава осматрача да урони у тешке мисли о себи и савременом животу. У условима друштвене и филозофске неизвесности, човек остаје сам са собом. Из трансцендентног начина постојања бол је прешао у иманентни, а уметност је на то осетљива. Ренесансни уметник почиње да гради перспективу и окреће се телесности. Парадоксално, иста намера субјективизма која је родила реализам на крају доводи до његовог одбацивања.

Као један од примера навешћемо и дело аустријског сликара Егона Шилеа (1890-1918). Шилеов „Аутопортрет као Свети Себастијан“ није пропорционалан, али је динамичан. У лику мученика који умире под градом стрела, аустријски експресиониста је насликао себе.

Човек у агонији, свештеник-монах се нагнуо над њим - то је цела једноставна радња слике великог експресионисте. Чинило се да је аутор предвидео сопствену судбину, можда осликавајући један од својих најгорих снова. У његовим очима се виде ужас и очајнички покушај да се докопа живота који муњевито напушта тело. Контраст је свештеник: његово строго и мирно лице је дизајнирано да удахне наду, поверење у наставак постојања, смањи страх од велике мистерије.

Посматрач обраћа пажњу на руке јунака слике, као да покушава да узме молитвени положај, превазилазећи невидљиву препреку. Празне очне дупље његовог лика не дају наду, трагедија је близу. Мајстора слике занима интензитет смртног грча, налет активности пре почетка потпуног покоја и непомичности (Загрядская 2021: 4).

Колорит дела, где преовлађују црвено-браон тонови, преноси атмосферу zasiћености енергијом. Радно окружење је сложено. Мешавина контемплативне одвојености и активне симпатије, равнодушности и сажаљења, добра и зла – тако својствена многим Шилеовим делима, овде се открива у пуној снази. За многе познаваоце Шилеовог сликарства ова слика има одређено провокативно значење. Ако добро погледамо, стиче се утисак да монах „цеди“ живот из несрећника. А израз лица духовника неки сматрају помало пакленим. Чини се да је платно саткано од појединачних закрпа, као јефтино ћебе у склоништу за бескућнике.

У овој поетици друштвене свакодневице аутор црпи своје надахнуће и нове идеје. Слика је настала у време када уметник почиње да добија наклоност критике и признања елитне јавности. У исто време, мајстор доживљава неколико личних криза одједном, његов живот се такође не може назвати мирним. Уметност и естетско трагање за сопственим путем изродило је ову слику, пророчку и трагичну јер се убрзо угасио живот уметника (Загрядская 2021: 6).

У XX веку бол се све више јавља као атрибут насиља. Медицина је научила да „искључује“ или значајно ублажава физичку патњу, чији главни извор сада постаје злонамерна намера. Пабло Пикасо је описао немачко бомбардовање Гернике током Шпанског грађанског рата као мешавину искривљених и животињских тела. Слика је рађена црно-бело, попут оквира документарне хронике, али кроз изломљене форме које су на фотографији немогуће, испољава се осећај ужаса, хаоса и лудила, можемо рећи и страха (Орехова 2009: 35).

Шиле, Агонија (Загрядская 2021: 15)

Слике из циклуса Хвостанска земља Петар Ђуза је почео да ствара 1985. године. Основна физичка карактеристика слика јесу њихове монументалне димензије. Двадесет слика је димензија 240x140 цм, а осталих тридесет 120x100 цм. Грандиозна платна испуњена су надреалном атмосфером и ониричком димензијом, а уколико бисмо закорачили мало дубље у разједињене фрагментарне облике, схватили бисмо да су дела садржавала све изражајне форме, а не само фигуративне. Платна су била изложена готово свим недаћама тог

времена, као преурађене опомене за болни надолазећи хаос и патњу Срба са простора Косова и Метохије. И Пикасову „Гернику“ Петар Ђуза је, може се рећи, „косовизирао“, а Маљевичевим квадратима и круговима су дефинисани масакри над хвостанском децом. Нарочито се истиче приказ вриштања због наслућених уништених и распродатих српских кућа; одрицање људи од свога имања, вековног огњишта и на крају себе самих. „Изузетно мали број људи је тада разумео све стрепње, вапаје и опомене уметникове!“ (Елезовић 2007: 468).

На крају, можемо закључити да ликовна уметност омогућава да се схвати смисао страха у животу појединца и друштва. Појава нових врста уметности омогућиће да се кроз уметнички израз сагледају страхови који настају у процесу друштвених трансформација, јер свако доба носи своје инхерентне врсте страха.

ЛИТЕРАТУРА

- Baer, Stephanie. 2012. „The fear of art and the art of fear.“ *Education and Culture*, 28.1. 42-61.
- Bayles, David, and Orland, Ted. 2001. *Art & fear: Observations on the perils (and rewards) of artmaking*. New York: Image Continuum Press.
- Virilio, Paul. 2006. *Art and fear*. London: A&C Black.
- Елезовић. 2007. Звездана Елезовић: „Косовскометохијска Герника Петра Ђузе.“ *Башинина*, 27: 467-476. Print.
- Загрядская Алиса. 2021. *От Гойи до Кроненберга. Как искусство в разные времена изображало боль и страдания*. Нож, 24 февраля 2021. <https://knife.media/pain-in-art/> (20.05.2022).
- Lukas, Scott A, and John Marmysz, eds. 2010. *Fear, cultural anxiety, and transformation: Horror, science fiction, and fantasy films remade*. London: Lexington books.
- Мощенко, Олег. 2020. *Дарк арт. Културастраха*. Здрапа. 5.11.2020. <https://3dpara.ru/dark-art-culture-of-fear/> (приступљено, 25.05.2022).
- Starker, Steven. 1990. „Fear of fiction: The novel.“ *Book Research Quarterly* 6.2. 44-59.
- Орехова, Лариса. 2009. „Метафизикастрахавискуствe.“ *AdvancedEngineeringResearch*, 3: 33-36.

Zvezdana M. ELEZOVIĆ

THEME OF FEAR IN CONTEMPORARY ART

Summary

The paper deals with the analysis of fear as a theme in contemporary fine art. This theme is present in the works of contemporary visual artists and is a phenomenon that can be seen in some of the most important works. More famous examples are Edvard Munch's *The Scream*, Egon Schiele's *Agony*, Picasso's *Guernica* and many others. In the painting *Agony*, the viewer recognizes that the author predicted his own fate, perhaps depicting one of his worst nightmares. Picasso described the German bombing of *Guernica* during the Spanish Civil War as a mixture of distorted and animal bodies. The picture is made in black and white, like the frame of a documentary chronicle, but through broken forms.

Key words: fear, fine art, painting, sculpture, culture.